

Územní československo-polské spory a osud Moravců

Franz Chocholatý Gröger

15.6.1945 vstoupila československá vojska do Ratiboře (Ratibor, Racibórz), aby demonstrovala československé požadavky na území Ratibořska a Hlubčicka (Leobschütz, Głubczyce). Obě strany, polská a československá, uplatňovaly nároky na Těšínsko a na část území pruského Slezska – Kladsko (Glatz, Kłodzko), Ratibořsko a Hlubčicko.

Polsko vycházelo z koncepce jednolitého polského státu, i když na těchto územích žili mimo Němců také Moravci (Hlubčicko, Ratibořsko) a Češi (Kladsko). Získání německých území, nyní již v podstatě pod polskou správou, mělo kompenzovat polské územní ztráty na východě, které připadly SSSR, v očích veřejného mínění. Tato německá území měla zároveň zajistit životní prostor pro Poláky vystěhované z východních území.

Čeští politici museli v případě Těšínska potvrdit odůvodněnost existence ČSR v před-mnichovských hranicích. V otázce Kladska, Ratibořska a Hlubčicka operovali jak historickým právem, neboť tato území byla trvalou součástí českého státu do roku 1742, v případě Kladska od samého svého počátku, Hlubčicko bylo trvalou součástí Vévodství opavského a Ratibořsko bylo součástí českého státu od roku 1327, a nároky národnostními tamních obyvatel. V těchto požadavcích navazovala československá vláda na Mémoire 8: La Haute Silésie Tcheque (Region de Ratibor) a Memoranda č. 9: Problém kladské oblasti předložené na pařížské mírové konferenci v roce 1919 prostřednictvím ministra zahraničí dr. E. Beneše. Otázka Hlubčicka pak souvisela s hornoslezským plebiscitem, jehož rozhodnutím zůstalo 12 obcí obývaných Moravci (Utěchovice, Bobolusky, Držkovice, Děhylov, Vodka, Hradčany, Chrastelov, Násili, Nekazanice, Stibořice, Turkov, Branice) a obce Bořutín, Boleslav, Chřenovice, Petřatín, Šamařovice, Velké Petrovice na Ratibořsku součástí Německa.

Argumenty pro připojení se rodily v kruzích českého odboje za druhé světové války a ně pak navázaly po osvobození různé organizace – Výbor přátel Kladska, Slezský kulturní ústav, Slezská národní rada. Tyto organizace vypracovaly několik variant územních požadavků, mimo jiné také z dubna 1945, na vytvoření samosprávné země České Slezsko. To tvořilo územní pás po severní hranici ČSR od města Lauban (Lubaň) podél osy Hirschberg (Jelení, Jelenia Góra), Waldenburg (Wałbrzych), Neisse (Nysa), Neustadt/OS (Prudnik), Cosel (Kožle, Kozlí) , Ratibor s Kladskem (Glatz, Kłodzko). Součástí Českého Slezska mělo být dřívější československé Slezsko s okresy Mor. Ostrava, Nový Jičín a Místek.

Již 6.6.1945 obdržela československá vláda protestní dopis polské vlády, obsahující konkrétní případy perzekuce polského obyvatelstva na Těšínsku, a nótu, která se týkala „hlavně též otázky Těšínska, kterou nóta prezentuje jako spornou“, a zároveň polská strana doporučuje vytvořit mezistátní komisi pro těšínskou otázku. Dne 14.6.1945 státní tajemník ministerstva zahraničí ČSR V. Clementis v rozhlase oficiálně oznámil územní požadavky ČSR na území Kladska, Ratibořska a Hlubčicka. Ve stejný den informovala také československá vláda spojence, že pokládá za potřebné vojensky zajistit tato území, která však již byla se sovětským souhlasem obsazena polskou armádou. Polská strana udělala z „ratibořského incidentu“ mezinárodní spor, který jí umožnil učinit z Těšínska spornou záležitost a postavit Moskvu alespoň do role smířovatele. Obě vlády vyslaly do Moskvy delegace, které zahájily jednání 22.6.1945. Polská strana požadovala území Těšínska, která připadla Polsku po Mnichovské dohodě a požadovala uplatnění etnických hranic. Stanovisko čs. vlády bylo neměnné, že o hranicích Těšínska nelze jednat. Pokud se týká názorů tří velmocí, ty stály na straně Prahy.

Jednání v Moskvě však byla neúspěšná a vedla k opatřením obou vlád na Těšínsku. Atmosféra nedůvěry se odrazila také na území Ratibořska a Hlubčicka, kde vedle Němců žila početná česká národnostní menšina, nazývána v dobové terminologii Moravci. Tito se po válce hlásili k českému původu, i když mnozí již česky neuměli, a vzhlíželi se sympatiemi k ČSR. Po obsazení Horního Slezska polskou armádou začal do této oblasti směřovat příliv polských kolonistů z

odstoupených východních území a z Těšínska, což vedlo ke konfliktům. Hospodářská situace spolu s polonizačními tlaky, které polská vláda prováděla stejně tvrdě jako v Horním Slezsku v roce 1921 či na Těšínsku po 1.10.1939, spojená s vyháněním nejen německého, ale i českého obyvatelstva a tvrdými potlačováními pročeskoslovenských sympatií i akcí, odvádění mužů na práci do Polska a SSSR (především doly na Donbase), vyklidňování některých vesnic, to vše vytvářelo podmínky pro hromadný útek obyvatel Ratibořska a Hlubčicka.

Již v červnu 1945 se hovoří ve zprávě ÚNB v Krnově o tom, že obyvatelé vesnic na Hlubčicku se chodí najít do českých obcí a že většina německého obyvatelstva je odhodlaná hlasovat pro připojení k ČSR. Od července 1945 začal hromadný příliv uprchlíků především do okresu Hlučín, Opava a Krnov. Na rozdíl od jara 1945, kdy utíkalo německé obyvatelstvo před frontou, převažují nyní Moravci, uvádějící jako důvod útěku perzekuce politické, národnostní a hospodářské. Tato hromadná migrace byla ovlivněna dekretem slezského vojvody gen. A. Zawadského z 5.7.1945 zakazující Němcům bydlet a zdržovat se na území vojvodství. Tento dekret byl uplatňován také na Hornoslezany hovořící wasserpolnisch a na Moravce z důvodu možnosti zaboru jejich zemědělských usedlostí. První vlna utečenců směřovala do Šilheřovic, Piště a Hatě a šlo převážně o Moravce, ale i několik Poláků (Hornoslezanů) a Němců.

MNO předkládá 17.8.1945 vládě zprávu o útěcích českých obyvatel z jižního Ratibořska a východního Hlubčicka před krvavým polským terorem. Do poloviny prosince 1945 stoupl počet utečenců v okrese Hlučín na 1.200 osob. Dle národně socialistického Nového slova z 18.9. převládali Moravci z Ratibořska, kteří byli údajně terorizováni Armijou Krajovou. Utečenci hovořili o odvážení strojů, obilí, majetku, o vynucování si podpisu přihlášení se k Polsku, často s revolverem namířeným do zad, a počínajících epidemiích infekčních chorob. Obyvatelstvo bylo rozděleno do tří skupin s odstupňovanými právy a přiděly, místní Moravci a Němci se nacházeli prakticky v bezprávním postavení. Moravci a Hornoslezané, kteří nechtěli optovat pro Polsko, byli transportováni do vnitrozemí s pouhými 5 kg zavazadel.

O národnostním složení uprchlíků hovoří seznamy 1.019 osob připojených ke zprávě OSK v Hlučíně z 13.9.1945, kde většina udávala národnost moravskou.

„Na území obsazeném Polskem sílí nálady pro připojení k ČSR, které jsou již ve stadiu náznaků tvrdě potlačovány, organizátoři petici a podpisových akcí jsou zatčeni a odvečeni neznámo kam“ hovoří se ve zprávě OSK Hlučín. OSK Hlučín již 24.8. upozorňuje vládu, že Moravci požadují plebiscit pod mezinárodním dohledem.

Situace se přiostrhuje a Poláci začali kopat zákopy proti Bohumínu, Hati a Šilheřovicím. Životní podmínky na Ratibořsku se stávají nesnesitelnými, množí se provokace, pronásledování, terorizování a olupování místních obyvatel, často násilně vyháněných do ČSR bez rozlišení, zda se jedná o Moravce nebo Němce. Situace se zhoršila zvláště po tzv. plebiscitu na přelomu listopadu a prosince 1945, kdy nová vlna perzekucí postihla místní obyvatelstvo, které odmítlo optovat pro Polsko. Počet uprchlíků vzrostl a v lednu 1946 bylo v hlučínském okrese asi 1.400 - 1.500 uprchlíků.

Na Opavsko směřovali uprchlíci z Hlubčicka a to od srpna 1945, kdy začali přicházet na Hlubčicko polští kolonisté. Roste tlak na opci pro Polsko, avšak přes veškeré represe se optovalo jen 200 osob. Muži do 40 let jsou odvlékáni do solných dolů, ženy jsou vystavovány násilí. Koncem srpna je v opavském okrese více než 500 uprchlíků, z 80 % Moravců. Po září roste počet uprchlíků z řad Poláků sympatizujících s londýnskou vládou v důsledku růstu vlivu přívrženců lublinské vlády.

K 2.1.1946 bylo v opavském okrese 1.075 uprchlíků a 11.1.1946 již 2.001. Příliv nastal vlivem velitele tajné policie F. Komorowského a poručíka WOP Z. Niemce z Branic, za nichž se poměry na Hlubčicku neúnosně vyhrotily. Moravci museli nosit na levém rameni bílou pásku a termín opce byl Niemcem vyhlášen do 20.11.1945.

Krnovský okres se stal cílem uprchlíků z Hlubčicka a Prudnicka od srpna 1945, v září je hlášeno 570 osob z Hlubčicka a 500 uprchlíků přešlo i do okresu Bruntál. Nová vlna perzekucí postihla obyvatelstvo, které odmítlo optovat pro Polsko, a do 5.12.1945 bylo vyhnáno na 250 osob z oblasti Neustadt (Prudník) – Kunzendorf - Leuber - Dittersdorf. Drancování majetku, před nímž

obyvatele neuchránilo ani opční prohlášení, a útěky pokračovaly nadále, zatímco na Hlubčicko a Prudnicko přijížděly vlaky s kolonisty z okolí Lvova a Východního Haliče. Na počátku ledna 1946 činil počet uprchlíků v krnovském okrese již na 600 osob.

Počet uprchlíků v oblasti ostravské expozitury MZNV dosáhl k 11.1.1946 4.010 osob registrovaných osob, šlo osoby příšle v období od srpna do listopadu v důsledku teroru panujícího na polském území - většina jich byla soustředěna v okresech Hlučín, Opava, Krnov a jen malá část v okresech Ostrava, Fryštát a Bruntál.

Obdobná situace byla na Kladsku, kde se dvanáct kladských obcí obrátilo na vládu ČSR, aby vojskem obsadila česky mluvící část Kladska. V té době se obraz národnostního složení obyvatel sporných oblastí měnil, a to zejména Kladska. Směřoval do nich proud Poláků, kteří byli vystěhováni z části Ukrajiny a Běloruska. V Kladsku již měli početní převahu a příliv neustále pokračoval. Polské úřady organizovaly demonstrace přistěhovalců, kteří rázně odmítali požadavky Prahy.

K posílení požadavku na připojení výše uvedených území k ČSR vznikl Kladský komitét při ONV Náchod a 1.2.1946 byl z iniciativy Slezské národní rady ustanoven v Opavě Hornoslezský komitét. V období příprav československo - polských jednání vzrostla aktivita slezských organizací (zejména Slezské národní rady /SNR/ a Slezského kulturního ústavu /SKÚ/). V úzké součinnosti vznikaly podklady pro tato jednání. Doplněk k tzv. moskevskému memorandu, tj. dopisu předanému čs. delegaci v Moskvě 25.6.1945, byl zpracován 1.2.1946, a ještě v průběhu téhož měsíce předložily SNR a SKÚ společně vládě pamětní spis o některých hraničních otázkách v poměru k Slezsku. Podle autorů spisu přišlo do českého pohraničí 20.000 uprchlíků. Pro připojení Kladska, Ratibořska a Hlubčicka byly použity důvody historicko-etnografické, pro Kozelsko, Nissko a Valbřežsko důvody hospodářské (říční spojení se Štětínem - Odra byla splavná od Kozlí /Cosel /Kozle, těžba uhlí v dolnoslezské pánvi Wałbrzych/Waldenburg). V připojení se spatřovalo odčinění křivdy roku 1742 a náhrada za postoupení Podkarpatské Rusi. „Jde přeci o Kladsko, Hlubčicko a Ratibořsko, kde dosud nemáme možnost chránit české obyvatelstvo vlastními silami a prostředky.“

Československo-polské rozhovory na počátku roku 1946, pokud se týkaly hraničních sporů, skončily neúspěchem. Záležitost územních požadavků Prahy i Varšavy se octla ve slepé uličce. Dohoda obou vlád, jak to doporučoval Londýn i Moskva, se jevila nereálná. Spor musel rozhodnout někdo třetí, mírová konference nebo tlak SSSR. Ten se choval podivně, Poláky ujišťoval, že sporná území obdrží „na věčné časy“ a ČSR tvrdil, že rozhodne mírová konference, přičemž své stanovisko, které bude na ní zastávat, neupřesnil. Většina politiků s podporou Moskvy počítala. Vláda ČSR obnovila diplomatickou aktivitu v této otázce a po jednáních s Moskvou se rozhodla tuto otázku předložit jako nótu na nadcházející konferenci zahraničních ministrů v Paříži. Proti tomu protestovala Varšava nótu, ve které na československou nótu pohlížela jako na nepřátelský akt, neboť Praha předložila mírové konferenci nároky na polská, nikoliv německá území.

Zostření vztahu s Polskem bylo některými státními orgány považováno za nepříjemnou komplikaci a proto již 13.3.1946 vydává MV výnos týkající se uprchlíků a odsunutých osob z Kladska, který je dělí do tří skupin: osoby s českým původem ovládající češtinu, Němce s českými předky neznající češtinu, nenacistické Němce. Obě poslední skupiny měly být vráceny na území Polska.

Dne 30.6.1946 proběhlo v Polsku další tzv. referendum. Po něm začaly polské úřady s intenzivním odsunem místních Moravců. Odsun probíhal za neobyčejně tvrdých podmínek, osoby do něj zařazené si směly vzít jen ruční zavazadlo o váze 25 kg a byly dočasně shromažďovány v Hlubčicích. Dopis SKÚ zaslán nejvyšším československým vládním představitelům a R. Slánskému charakterizoval odsun jako „snahu o násilnou změnu etnických poměrů“ na území pod polskou správou, již měla vláda čelit přímým protestem u polské vlády a v případě nezdaru na mírové konferenci.

Podrobnější údaje obsahuje správa SNR v Opavě z 25.7.1946, podle níž bylo od začátku měsíce odsunuto 6.000 osob z vesnic u hranic (zpráva uvádí jmenovitě 16 obcí Hlubčicka),

později z dalších obcí obydlených „rovněž obyvatelstvem původu moravského, český jazyk však méně ovládajícího“. V době vzniku zprávy bylo údajně denně soustředováno obyvatelstvo ze tří vsí v Hlubčicích a odtud jsou odvázeni do Katovic a dále do britské okupační zóny. Intenzivní odsuny nadále pokračují, přestože československá strana již požadavky na Horní Slezsko neuplatňuje. Na Ratibořsku začali 4.7.1945 zabavovat majetek osobám, které se „referenda“ nezúčastnily anebo které se vyslovily pro připojení k ČSR. 5.7. vyjíždí první vlak z Ratiboře do Hlubčic a dále do Bavorska a do konce července je odsunuto na 3.000 osob. MV ČSR rozšiřuje platnost výnosu z 13.3.1946 na celou oblast. Roste počet uprchlíků a 22.8. je zaznamenáno již 2.511 osob, zároveň však začíná odsun „národních hostů“ odsunem z Krnova 23.8., a po něm následují další odsuny hornoslezských uprchlíků. Zvláště agilně si při tom počínaly úřady v Krnově.

Změněná politická situace se promítá do místního tisku, kde mizí zprávy o situaci Moravců ve Slezsku, tematice se již věnuje jen národně socialistické Slezské slovo. V té době se totiž národnostní obraz sporných území Ratibořska, Hlubčicka a Kladska změnil.

V červenci 1946 přišly do Prahy a Varšavy Stalinovy dopisy, vyzývající oba státy k uzavření československo-polské spojenecké smlouvy s tím, že územní spory budou vyřešeny v dalších letech dohodou. Důsledky této Stalinovy intervence se objevily velmi brzy, komunisté přestali prosazovat velké územní nároky a fakticky v této věci umlkli. Nadále se v této otázce v podstatě angažovali jen národně socialističtí poslanci. Změnily se také oboustranné vztahy, i když na obou stranách zaznívaly hlasy a požadavky, které nepříznivě ovlivňovaly vzájemné vztahy obou států. Tlak Moskvy na uzavření smlouvy stále sílil. Dne 10.3.1947 podepsali Gottwald a Masaryk za ČSR a Cyrankiewicz a Modzielewski za Polsko smlouvu o přátelství a vzájemné pomoci. Osudy Moravců a Hornoslezanů již vládu nezajímalo a k radosti obou vlád byly problémy s Němci vyřešeny a území obou států již byla národnostně čistá. Sen o Českém Slezsku již pomalu vyprchal jak bublinky v sektu a brzy v obou zemích již zmizí také pojem Slezska v uspořádání administrativním. Zmizí i Moravci a Hornoslezané a zbudou jen hanlivé pojmy Prajzi a Wasserpoláci. Přibudou rudé prapory a uniformita. A také lidové tanečky k pobavení lidu dělného. Slezsko však ztratilo své hospodáře a s nimi mizí i část historie a jen neupravené náhrobky jsou svědky minulých radostí, dětského smíchu a pláče.

Literatura:

- Chocholatý-Gröger Franz: Slezsko, in: Střední Evropa č. 17-20, Praha 1990-91, s. 98-107, 63-73, 91-103, 76-97.
- Chocholatý-Gröger Franz: Státoprávní a národnostní poměry Kladska v historickém vývoji. Rukopis 1996 pro časopis Ziemia Kłodzka – Od kladského pomezí – Glatzer Bergland, Nová Ruda-Nowa Ruda-Neurode. Uveřejněno na www.bruntal.net 1.4.2008
- Chocholatý-Gröger Franz: Möglichkeiten einer gemeinsamen Europäischen Sicherheitspolitik für die Tschechische Republik und für Deutschland, Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen 1999
- Janák D.: Spor o slezské pohraničí v letech 1945-1947, in: Střední Evropa č. 27/1993, s.79-84
- Janák D.: Neklidná hranice, I + II část, in Časopis Slezského zemského musea, Série B, 42/1993 Opava, s. 63 - 75, 147 - 168
- Archiv ÚV KSČ, fond 200/24 sv. 9
- Kladský sborník, Praha 1946, s. 150 - 154
- Kamiński M.K.: Polsko-czechoslowackie stosunki polityczne 1945-1948, Warszawa 1990
- Kamiński M.: Beneš a československo - polské vztahy v letech 1945 - 1948, in: Střední Evropa č. 27/1993, s. 19 - 22.
- Kaplan K.: Pravda o Československu 1945-1948, Panorama Praha 1990, s.43-50,50-53,58-65
- Kapras J.: O českém státě za války a po válce, Soubor článků, Český čtenář, Praha 1925
- Naše země, náš lid. Hlubčicko, Ratibořsko, Kozelsko, Matice opavská, Opava 1946
- Osvobozená země, Moravskoslezský ZNV, Ostrava 1947
- Peřich L.: Slezsko, Vyšehrad 1945

Pardubice, červen 2005.

Upravená verze z listopadu 2008 pro www.go-east-mission.de, kde vychází se svolením autora.